

Wprowadzenie

W miarę rozwoju technologicznego, umożliwiającego lepsze zrozumienie mózgu czy *hardware'u* ludzkiego myślenia, znaczenie poznania *software'u*, czyli funkcji poznawczych, staje się coraz ważniejszym zadaniem. Dzięki naukom poznawczym nastąpił wyraźny postęp w rozumieniu podstawowych procesów poznawczych oraz tego, jak wiążą się one z operacjami i zachowaniem organizmów w środowisku. Najintensywniej badanymi były procesy związane z uwagą i pamięcią operacyjną¹ (np. hamowanie, uaktualnianie i koordynacja) oraz takie wyższe procesy poznawcze jak planowanie, rozumowanie, rozumienie i rozwiązywanie problemów, które są przypisywane obwodom neuronalnym związanym z płacami czołowymi mózgu. Jedną z przyczyn wzrostu zainteresowania tymi zagadnieniami jest szybki postęp w badaniach z zakresu psychologii poznawczej i poznawczej neuronauki nad *pamięcią operacyjną* oraz *neuroobrazowaniem* (Andrade, 2001; Cabeza i Nyberg, 2000; Davidson i in., 2002; Gazzaniga, Ivry i Mangum, 1998; Logie i Gilhooly, 1999; Miyake i Shah, 1999; Richardson i in., 1996). Innym powodem wzmożonego zainteresowania badanymi procesami jest to, że liczne grupy, takie jak starsi dorośli (Craig i Salthouse, 2000; Perfect i Maylor, 2000a; Rabbitt, 1997), osoby cierpiące na zaburzenia emocjonalne (Hertel, 1997; von Hecker i Sedek, 1999; Williams i in., 1997) oraz jednostki z uszkodzeniami mózgu (Waltz i in., 1999), ujawniają ograniczenia poznawcze w zakresie uwagi, pamięci operacyjnej i innych tzw. funkcji wykonawczych.

Znaczenie tych funkcji wzmacnia fakt, że ich zaburzenia stwierdzano w bardzo licznych, a przy tym różnorodnych populacjach oraz to, że stanowią one przedmiot coraz większego zainteresowania wielu subdyscyplin nauk o poznawaniu. Z jednej strony w tym rozległym obszarze interdyscyplinarnych poszukiwań można wyróżnić badania podstawowe, umożliwiające zrozumienie procesów poznawczych, z drugiej zaś – badania, które łączą współczesne postępy w zakresie psychologii poznawczej z badaniami nad różnicami indywidualnymi lub grupowymi. Różnice indywidualne dotyczą zmian rozwojowych, jak starzenie się, problemów rozwojowych, jak trudności w nauce czytania, i psychopatologii, jak depresja i schizofrenia. Na przykład dziedzina badań dotycząca **poznawczego starzenia się** łączy badania nad starzeniem się z badaniami nad procesami poznawczymi. Podobnie badania z zakresu **psychopatologii poznawczej** analizują zaburzenia emocjonalne, umysłowe i mózgowie w kategoriach podstawowych mechanizmów poznawczych, które ulegają uszkodzeniu w tych stanach. Niestety literatura z tych powiązanych merytorycznie dziedzin często rozwija się w dużej mierze niezależnie, mimo że uwzględniają one te same pojęcia i cele oraz są sobie bliskie z uwagi na główny cel, jakim jest poznanie funkcji poznawczych. Wyjaśnienia wpływu starzenia się i psychopatologii na osiągnięcia poznawcze często odwołują się do pojęć z podstawowej literatury poznawczej, jednak badacze z obu dziedzin rzadko wchodzi z sobą w bezpośredni kontakt. Brak komunikacji oznacza, że dane i wiedza zdobyte przez naukowców badających jedną populację, lub z wykorzystaniem określonego

---

¹ W polskiej literaturze psychologicznej angielski termin *working memory* jest najczęściej tłumaczony jako pamięć operacyjna. Można jednak spotkać także inne tłumaczenia: pamięć robocza i pamięć pracująca (przyp. tłum.).

paradygmatu badawczego, w niewielkim stopniu przyczyniają się do postępów w innych, bliskich obszarach badań.

Z naszego doświadczenia wynika, że dyskusje z udziałem przedstawicieli różnych dyscyplin dostarczają inspiracji, która pomaga rozwijać własną wiedzę i poszukiwania. Celem tej książki jest danie takiej stymulacji innym badaczom pracującym w rozległym obszarze nauk poznawczych. Unikalność pracy polega na tym, że stanowi ona oryginalną próbę powiązania szeregu nowych badań wykonanych przez zespoły w Ameryce Północnej i Europie, które prowadziły innowacyjne badania eksperymentalne w wymienionych powyżej obszarach. Bezpośrednim impulsem do przygotowania tej publikacji była międzynarodowa, interdyscyplinarna konferencja, która odbyła się jesienią 2002 r. w Polsce, w Kazimierzu Dolnym, gdzie większość autorów prezentowała i omawiała swoje poszukiwania. W odróżnieniu od dużych konferencji, w trakcie których badacze komunikują się głównie w obrębie własnych dziedzin, nasza konferencja koncentrowała się na prezentacji i dyskusji paradygmatów oraz wyników badań znajdujących się na pograniczu różnych dyscyplin, jak również na słuchaniu poglądów „outsiderów” na własne dokonania. Referenci reprezentowali różne podłoża teoretyczne, które jednak w znacznym stopniu nakładają się na siebie, jak związki emocje-poznanie (Elaine Fox, Jutta Joormann, Edward Nęcka, Grzegorz Sędek), pamięć operacyjna (Randall Engle, Akira Miyake, Klaus Oberauer, James Waltz), poznanie społeczne (Mirosław Kofta, Daniel McIntosh, Ulrich von Hecker) oraz poznawcze starzenie się (Elizabeth Maylor, Ralf Krampe, Paul Verhaeghen, Patrick Rabbitt).

Celem konferencji było zgromadzenie badaczy z różnych, ale krzyżujących się, obszarów w miejscu, które sprzyja dialogowi i zrozumieniu wspólnych dla nich problemów. Piękne polskie wiejskie krajobrazy oraz wspinała polska kuchnia i wódka pomagały stymulować przepływ idei wśród uczestników obrad. W kategoriach tego dialogu, na przykład, funkcjonowanie poznawcze i adaptacja były omawiane w kontekście badań podstawowych nad pamięcią operacyjną i różnych prób zrozumienia specyficznych stanów psychicznych. Lęk, depresja, starszy wiek czy doświadczenie społecznej stygmatyzacji, żeby wymienić choćby niektóre, mogą wpłynąć na sposób zapamiętywania, rozumowania czy oceniania. W drugą stronę, wiedza na temat takich zmian funkcjonalnych może wzbogacić ogólne teorie pamięci operacyjnej i poznania społecznego. Uczestnicy konferencji, stanowiący większość autorów tekstów w niniejszej książce, skoncentrowali się na związku między alokacją zasobów uwagi a określonym sposobem przetwarzania, oraz na tym, jak niektóre wzorce funkcjonowania wykonawczego mogą bezpośrednio cechować niektóre stany, takie jak lęk, depresja (dysforia) czy aktywizacja stereotypów. Zajmowali się także różnymi funkcjami postulowanymi w aktualnych modelach pamięci operacyjnej, jak uwaga, utrzymywanie czy hamowanie, aby lepiej zrozumieć mechanizmy wpływu stanów psychicznych na myślenie i ocenianie.

Dążąc do wzmocnienia zasięgu teoretycznego i empirycznego pracy w odniesieniu do podjętych na konferencji zagadnień, zaprosiliśmy do współpracy kilku innych autorów, wiodących badaczy w tych dziedzinach, którzy nie brali udziału w konferencji. Ogromnie cieszymy się z entuzjastycznego odzewu na nasze zaproszenie, który umożliwił włączenie tekstów Barch i Bravera nad zaburzeniami kontroli poznawczej w schizofrenii, Sliwskiego, Smytha, Stawskiego i Wasylyshyn nad związkami między doświadczeniem stresu a działaniem pamięci operacyjnej oraz Westa i Bowry'ego, dotyczącego zastosowania metodologii z zakresu neuronauki poznawczej do poszukiwań nad starzeniem się poznawczym.

Naszym celem było przygotowanie książki zgodnej z najwyższymi standardami rzetelności i aktualności w danej dyscyplinie, ale także takiej, która byłaby dostępna dla badaczy i studentów spoza tych dyscyplin. Aby ten cel osiągnąć, poddaliśmy wszystkie teksty nie tylko zewnętrznej recenzji (przez badaczy z tego samego obszaru), ale także ocenie

studentów, specjalizujących się w innym obszarze niż recenzowany tekst. Jesteśmy przekonani, że osoby pracujące w danym obszarze ocenią teksty autorstwa specjalistów z tego obszaru oraz z innych dziedzin jako znaczące i stymulujące. Wierzymy także, że studenci zgłębiający którąkolwiek gałąź nauk o poznawaniu skorzystają tak z perspektywy „gorącego poznania”, jak i „zimnego poznania”, reprezentowanych w pracy. Mamy nadzieję, że Czytelnicy uznają książkę za informacyjną, stymulującą i skłaniającą do refleksji w takim samym stopniu, w jakim my oceniliśmy zarówno konferencję, jak i czytanie gotowych rozdziałów.

Jesień 2004

Randall W. Engle
Georgia Institute of Technology, USA

Grzegorz Sędek
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej
i Polska Akademia Nauk, Polska

Ulrich von Hecker
Cardiff University, Wielka Brytania

Daniel N. McIntosh
University of Denver, USA